

INFANTERI-REGLEMENTETS STAMBØGER OG JUSTITSPROTOKOLLER.

Af Cand. juris Kaptajn H. E. E. KOCH.

En af Glæderne ved Arbejdet i Hærens Arkiv bestaar i under Forskerens Besøg at kunne række ham *den* hjælpende Haand, der fører ham til en tilfredsstillende Løsning af hans Opgave. Men ofte tillader Forholdene ikke at yde denne Haandsrækning, tit er begge Hænder allerede fulde, naar den Besøgende stiller sit Spørgsmaal, og man maa da indskrænke sig til at levere ham Fortegnelsen over det paagældende Arkiv og bede ham indgive sine Rekvisitioner efter bedste Skøn, hvorefter han maa se at klare sig selv saa godt som muligt. Heldigvis findes der adskillige Personalhistorikere, der ved Besked med Regimentsarkivernes Bestanddele og Benyttelse, men man træffer ogsaa, selv hos viderekomne Forskere, en vis Skyhed for den militære Bogføring, vel sagtens fordi Adgangen til ad Læsningens Vej at gøre sig bekendt med dens Grundsætninger synes forholdsvis vanskelig. Jeg er derfor bleven opfordret til at give nogle Oplysninger om den Del af Regimentsarkiverne, der i særlig Grad har Interesse for Personalhistorikerne, samt meddele nogle Erfaringer fra min Tjeneste i Hærens Arkiv, hvilket jeg herved skal søge at gøre, idet jeg samtidig beder om Plads for enkelte illustrerende karakteristiske Eksempler.

Regimenternes Bogføring for Hovedparten af den Tid, Beholdningerne i Hærens Arkiv omfatter, grunder sig paa Infanteri-Reglementets (Des Reglements für Unsere Geworbene und National-Infanterie) III Del, der udstedtes af Frederik V den 19. April 1747 og forblev i Kraft til den 11. September 1866, da Krigsministeriet udsendte Tjenestereglements-Udkastet af samme Aar. Det kan ikke noksom anbefales den Slægtsforsker, der ikke kender »Das Vierte Buch von den Regiments- und Compagnie-Büchern, Protocollen, Journalen, Rollen, Listen, Attesten, Pässen, Abschieden, Quitungen und Berechnungen, &c.«, at laane Bogen hjem (Garnisonsbiblioteket i Amaliegade 5 modtager gerne Besøg af Civile) og ofre dette Afsnit en Gennemlæsning; det vil give

Forstaaelse af meget. Og selv om nok en Del af Forskrifterne ændredes af og til i Løbet af de omtrent 120 Aar, er dog Hovedsynspunkterne omtrent de samme den Dag i Dag. I det følgende skal jeg gennemgaa Stambøgerne og saadanne Bøger og Lister, der kan tjene til at erstatte dem, hvor de mangler. Det, der i første Linie interesserer Slægtsforskeren, er at faa at vide, hvor han finder Fødselsdag og -sted samt mulig Oplysning om Bryllup og Børn; men det, hvorpaa det i første Række kommer an, er paa et eller andet Tidspunkt at faa fat i Manden paa et Sted indenfor Regimentets Arkiv; fra dette Udgangspunkt kan man saa altid senere udvide Undersøgelsen. — Den i Tidsskriftets Bind 2 S. 170—76 optagne Afhandling med Supplement i Personalhistorisk Tidsskrift for Maj 1928 S. 73 forudsættes bekendt. Derhos maa det indskærpes Forskeren nøje at agte paa, at det er *det rette Regiment*, den paagældende søges under; at søge en Mand ved et forkert Regiment er mindst lige saa irriterende, som at søge ham i et forkert Sogn.

Hvorledes Regimenternes Bogføring har været før 19. April 1747, skal ikke her omhandles af den Grund, at der i Hærens Arkiv ikke findes Arkivsager af nævneværdigt Omfang fra før den Tid, ligesom iøvrigt Beholdningerne fra før ca. 1765 er ret sparsomme. Hvorledes den har været efter 11. Septbr. 1866, skal ej heller beskrives, fordi Undersøgelserne efter den Tid ingen Vanskeligheder volder.

»Zufördest musz bey einer jeden Compagnie ein ordentlich- und zuverlässiges *Stambuch* gehalten, . . . « (Lib. IV. Cap. II. § 1).

I Stambogen skal føres paa Side 1—2 Compagnichefen, 3—4 Premierlieutenanten, 5—6 Secondlieutenanten, 7—8 Fændriken. Derefter kommer 12—16 Sider til Underofficererne, umiddelbart efter dem Spillemandene og sluttelig de Gemeene. Mellem- og Understab (Regimentskvartermester, Auditor, Feltskærere, Spillemand etc.) føres oftest i Livkompagniets (som Regel 1ste Musketerkompagnis) Stambog. Det er værd at mærke sig, at Underofficererne og Spillemandene ordentligvis sattes i Nr. 1—13, thi

veed man, at en Mand har været Underofficer, sparer man Tid ved først at søge ham der

Stambogen skal for Gemeene oplyse: 1° No. 2° Nahmen. 3° *Vaterland*. 4° Religion. 5° Profession. 6° Ob er verheyrathet, und Kinder habe. 7° Ob er noch Eltern im Leben habe, auch wo, und was sie sind. 8° Ob, wo, und wie lange er vorhin in Unsern Diensten gestanden. 9° Ob, und welchen andern Herren er sonsten, und wie lange gedient. 10° Wo, und von wem er angeworben worden, oder wie er zur Compagnie gekommen. 11° *In welchem Alter*. 12° Wo und wann er enrolliret worden. 13° Wann er im General-Commissariate presentiert worden. 14° Wann er zur Fahne geschworen. 15° Datum und Zeit seiner Capitulation. 16° Wie oft, und wie lange er recapituliret. 17° Wann, wie, und weswegen er von der Compagnie wieder abgegangen. 18° Wie lange er Uns der Zeit gedienet gehabt. 19° In welcher No. der Zahl-Rolle derselbe zuletzt gestanden. — Hinten kann, um alles desto leichter nachschlagen zu können, ein Alphabetisches Register von den Nahmen, und der No. wo derselbe im Stamm-Buch zu finden, beygefüget werden (jeg har desværre i Periodens første Aarhundrede kun set dette i et eller to Tilfælde!).

»Vaterland« er jo et stort Omraade. Hvor Fødestedet er en større Købstad, har man dog som oftest anført denne. Og hvor der er flere Stambøger (eller Surrogat derfor), og Manden ved Hjælp af Rubrik 10° og 17° kan følges fra Stambog til Stambog eller fra Sted til Sted indenfor samme Stambog, bør man gøre dette, thi man kan godt f. Eks. de fire Gange finde »Holstein«, men den femte: Preetz eller Haderslev (idet ogsaa Slesvig benævnes Holsten). Er det saa heldigt, at der er overgaaet Manden en Krigsretsdom, findes som Regel »ad generalia« i Justitsprotokollen det nøjagtige Fødested. — »In welchem Alter« skulde jo referere sig til Rubrik 10°, men man finder undertiden i Stedet Alderen ved Anlæggelsen af Stambogen, saa her maa vises nogen Kritik ved Benyttelsen.

»Nicht weniger musz von denen in Eyd und Pflicht genommenen Leuten ein zuverlässiges *Beydigungs-Protocoll* gehalten,

und darinnen nicht nur der Tag, wann ein jeder in Eyd genommen, sondern auch 1° Bey welcher Compagnie er stehet. 2° Die No. 3° Desselben Nahme. 4° *Geburths-Ort*. 5° *Alter*. . . . 8° Ob er verheyraethet. . . . accurat eingeführet werden« (Lib. IV. Cap. I. § 13). Rubra 6 — 7 — 9 — 10 — 11 — 12 — 13 — 14/15 svarer til Ståmbogens Rubra henholdsvis 4 — 5 — 15 — 10 — 12 — 13 — 8 — 9. Denne Bog, der forekommer ret sparsomt, førtes af Auditøren og er derfor ofte registreret i Regimentets Justits-Arkiv, ikke i det Kommando-Arkiv.

Jævnside Ståmbogen løber *Af- og Tilgangsbogen* (Lib. IV. Cap. I. § 4), der for Afgaaende giver Oplysning om Ståmbogens Rubra 1—3 samt: 4° *Alter*. 5° *Wie lange sie gedienet*. 6° *Datum, Art und Ursache des Abgangs* (Udløben *Capitulation*, Christians Plejehus, Befordring til civil Bestilling, Pension, Krigsretsdom p. p.). 7° *Aus welcher No. der Zahl-Rolle*. — For Tilgaaende gives Oplysninger om Ståmbogens Rubra 1 — 2 — 3 — 11 — 4 — 5 — 6 — 15 — 13 — 12.

Ofte findes i Kommando-Arkivernes »Forskellige Personalialia« forud for den Tid, hvor Ståmbøgernes Række begynder, eller paa Tidspunkter, hvor de mangler, Mønster-Ruller saavel som *Commissions-Ruller* (Lib. IV. Cap. V. Art. 4), udfærdigede i Anledning af Chefskifte ved Kompagniet og indeholdende bl. a.: No. der Zahl-Rolle — Nahmen — Vaterland — Alter — Datum und Zeit der *Capitulation* — Ob und was für Documenten er abgeliefert.

En Bog, der efter min Mening ikke altid skænkes tilstrækkelig Opmærksomhed, er Regimentets *Listebog* (Lib. IV. Cap. I. § 7). I denne Bog indførtes de forskellige Lister, der periodisk indsendtes til højere Myndigheder (Maanedslister, Femten Dages-Lister o. s. v.). Her skal navnlig peges paa Af- og Tilgangslisten, som strengt taget skulde indeholde det samme som Af- og Tilgangsbogen, og undertiden virkelig ogsaa gør det. Nogle Steder føres »Vaterland« kun for Tilgaaende, ikke for Afgaaende; men af disses Tjenestetid kan man finde Tilgangsdagen og dermed »Vaterland«.

General Commissariats Collegiets Ordre til Regimenterne af 12. Jan. 1790 bestemte, at der med Maanedslisterne skulde indsendes en Liste paa *Fricorporalernes* (Officersaspiranternes) Navn, Alder, Tjeneste og Opførsel. Som Eksempel skal anføres fra Gardehusarregimentets Listebog 31. Dec. 1792: 5. Esc. No. 4. Fricorporal Georg Hellesen, 23 Aar, engageret den 1. April 1791, er af god Conduite og viser Lyst i Tjenesten; hans Fader er (eller har været) Selvejer paa Fyen.

Her skal indskydes en Bemærkning om Muligheden af at finde Fødestedet for de Officerer, for hvilke der ikke i Hirsch's Samlinger paa det kgl. Bibliotek er anført et saadant (Om »Officers-Adel og »von« har Kaptajn H. F. Bilsted skrevet en instruktiv Artikel i Militært Tidsskrift 1904. Sp. 354—56). Man tager Datoen for Mandens Udnævnelse til Officer og rekvirerer derefter i Rigsarkivet den kgl. Resol., hvorved han er udnævnt. Ofte giver Forestillingen eller Indlæg til denne Oplysning om Fødestedet. I hvert Fald giver en Udskrift af Hirsch Oplysning om de Afdelinger, ved hvilke den paagældende har tjent til de forskellige Tider, og dermed er givet Muligheden for at finde ham i Stam-bogen. — For Landværnsofficererne, der udnævntes 1801—08, og for de talrige Officerer ved de annekterede Batailloner, der udnævntes 1808—14, findes ret gode Personalialia i en Samling Conduitelister 1807, 08, 09 og 14 i Hærens Arkiv. Mange af Officererne ved de annekterede Batailloner, der blev udnævnt direkte fra civil (eller fra Livjæger), blev forinden prøvede ved Landkadetakademiet; deres originale Ansøgninger (med Personalialia) findes derfor ofte i Indgaaede Sager fra dette til Generaladjutantstaben (i Rigsarkivet). Eksempelvis fandtes ad denne Vej Secondlieutenant under 9. Novbr. 1813 Theodor v. Hansens Fader: Biskop Peder Hansen i Odense.

Som bekendt medtages Officererne ved Københavns Borgercompagnier ikke hos Hirsch. Men de findes i den militære Centralstyrelses Officersfortegnelser, Etaterne (og Navneregistrene til disse), saa man kan ofte i de kgl. Resolutioner, navnlig i Tiden lige efter 1776, finde Oplysning om deres Fødsel. Ad denne Vej blev saaledes i Forbindelse med Dødsannoncen den under 14.

Oktbr. 1799 afdøde Borgercaptajn Siverd Thorstensens Fødsel bestemt til: Island ca. 26. Aug. 1714.

Som Supplement til Richters og Carøes Værker kan anføres, at der for Auditorer i Generalauditørens Arkiv findes en Samling »Auditørexaminer« med Vitæ fra Tiden efter 1798, og for Militærlæger i »Stabslægens Archiv« en Samling Autobiografier fra 1832—62 (og Navnefortegnelse for Militærlæger 1807—62). Begge Arkiver opbevares i Hærens Arkiv.

Omkring Aarhundredskiftet kommer *Rapportbogen* op ved Siden af Listebogen og indtager snart en fremtrædende Plads. Nogle Enheder, f. Eks. Batterierne, fører til Tider i Rapportbogen hele den tjenstgørende Styrke ved Navn, Garden til Føds endog med vedføjte Fødested, saa dens Rapportbøger bliver veritable smaa Stambøger.

Ifølge Lib. IV. Cap. I. § 14 skulde Auditøren føre en *Verhey-rathungs-Protocoll*, der ved Udgangen af hvert Aar skulde confereres med Lister fra Kompagnierne over de Gifte og deres Hustruer. Ligeledes skulde Kompagnierne (Lib. IV. Cap. VI. Art. 10 § 4) føre Bog over *Børnene* af begge Køn ved Kompagniet. Jeg har aldrig set nogen af disse Bøger, men af og til støder man i *Listebøgerne* paa Lister af begge Slags, ligesom der i enkelte Stambøger findes optegnet Navnene paa Hustruer og Børn.

Der paahvilede i det hele taget, som rimeligt var, Regimentsauditøren en betydelig Bogføring. Foruden de alt nævnte Beeydigungs- og Verheyrathungs-Protocoller skal endnu nævnes Skifteprotokollen (Lib. IV. Cap. I. § 11) og fremfor alle *Justitz-Protocollen* (ibid. § 10), »in welchem alle zur *Justitz* gehörige Sachen, wie auch der *Actus*, wann Leute, welche sich verheyrathen wollen, den Eyd wegen ihres annoch ledigen Standes abschwören, imgleichen alle *Zeugen* Verhöre eingeführet, und unter keinerley Vorwand auf losen Blättern geschrieben, und anderweitig beygelegt werden müssen«. Der omhandles altsaa i Justitsprotokollen to stik modsatte Kategorier, de hæderlige Mennesker, der fik Lov til at gifte sig, og de, der blev dømt. Adskillige, om end

langt fra alle, Auditorer har forfattet Registre fra Slutningen af det 18de og første Halvdel af det 19de Aarhundrede over dem, der har været for Forhør e. lgn. Artilleriet har ført alfabetisk Register over de ved Vaabnet krigsretlig domfældte 1765—1911. Hovedlinierne i Generalia-Forhøret er omtrent uforandrede fra 9. Marts 1683 til 8. Jan. 1920, og her skal derfor kun til Illustration anføres den smukkeste Generalia-Rapport, jeg har set i min Praksis, oplaget den 26. Septbr 1809 for Københavns Infanteri Regiments Krigsforhør i Anledning af et provokeret Drabsforsøg:

»— Arrestanten forklarer dernæst ad generalia at hedde som tilført Georg Baron von Barraaskowitz, født i Wien, af Forældrene Anastasius Barraaskowitz og Moderen Elisabeth Barraaskowitz født Baronesse Zuscheckien. Arrestanten er som hans Forældre af gammel græsk chatholsk Religion, han er i sit 49 eller 50 Aar, begge hans Forældre ere døde; men hans Broder lever og er Professor i Wien. I Aaret 1782 forlod Arrestanten som ungt Menneske Wien for at studere ved Universiteterne Chirurgie og Theologie; men i Hamborg kom han under danske Hværvere og kom til Dannemark 1782 eller 83 og har tient her 10 Aar, til hans Capitulation var ude, saavidt han erindrer 1796, da han fik Afskeed fra Kongens Regiment. Han gik derpaa igen til Hamborg, hvor han lod sig engagere til det Tyrolske Jæger Corps, hvor han var Underofficer til 1797, da han ved Belejringen af Verona blev Lieutenant, fordi han med sine Folk var den første, som kom over Palisaderne ind i Castellet St. George. 3 Maaneder derefter blev Arrestanten fangen af de Franske og af disse solgt til Spanien, hvor han har tient 10 Aar som Sergeant Major og er med de Spanske Tropper kommet her til Dannemark for 2 Aar siden; men fik sin Afsked med de øvrige, som ikke vilde tiene imod de Franske. Arrestanten kom her til Byen som Tolk for General Don Pedro; han meldte sig hos Kongen og blev da henviist til Grev Schulenburg, som engagerede ham til Regimentet. Han har svoret til Fanen, er ugift, er ikke tilforn straffet hværken efter Dom eller arbitrair. — Forhøret skionner tydelig, at Arrestanten har den Alder, han angiver. — Arrestanten udbejder sig som en Naade af Hans Majestæt, at hans Execution efter

hans Religions Skik maae skee Kl. 10 om Formid: og at han maatte skydes med aabne Øjne, samt at hans døde Legeme ikke maa blive begravet ved Slaver. — (Den 16. Jan. 1810 blev han dømt til at halshugges. Dommen formildedes ved kgl. Resol. af 22. s. M. til Slaveri paa Livstid under stræng Bevogtning; men allerede den 26. April 1811 blev han frigiven og udsendt af Landet).

Allerede den 6te Krigs-Artikel (9. Marts 1683) forbyder Præsten at »ægtevie nogen Soldat, med mindre at Soldaten dertil har sin Compagniechefs skriftlige Tilladelse p. p.« Denne skriftlige Tilladelse kaldtes *Frisedlen*, og Formularen for den findes i Infanteri Reglementets Lib. IV. Cap. IX. Art. 3. § 2. — Iøvrigt foreskrev allerede Forordningen af 17. Oct. 1731 (ibid. § 1), at ingen Officer fra Fænrik til Kaptajn maatte gifte sig uden Regimentschefens Samtykke, der meddeltes ved en Verheyrathungs-Attest. Først under 1. Dec. 1756 krævedes der indhentet kongel. Consens til Officerernes Giftermaal, hvilket derefter holdt sig til 31. Dec. 1922. — Antallet af Kvinder, der maatte have pr. Kompagni, fastsatte Infanteri Reglementet Lib. III. Cap. XXX. Art. 2. § 6 overensstemmende med Frdn. af 13. April 1733 til 30 pr. 100 Mand. Det var alene for de *Geworbne*, at denne Indskrænkning var fastsat.

De til Regimenterne hvervede *udskrevne* Nationalrekrutter maatte Giftermaalladelse allerede efter Collegiets Skrivelse af 27. Jan. 1770 ikke nægtes, naar Godsejeren gav sit Samtykke dertil, »sondern *der Freyzettel* für den Recruten sogleich gratis ausgefertiget, jedoch dieser Freyzettel für dem Recruten, solange derselbe bey den Geworbenen stehet, von dem beykommenden Comp. Chef mit Consens des Obristen oder höchstcommandierenden Officiers mitgetheilet werden solle«. Og Frdn. af 14. Sept. 1774 § 15 fastslaaer yderligere: »Det skal staa enhver Landsoldat eller Rytter frit for at indlade sig i Ægteskab uden dertil at behøve nogen Tilladelse enten fra Regimentet eller andre.« I Realiteten kunde den Udskrevne altsaa gifte sig, naar han havde Lyst; men Formaliteten med *Frisedlen* bibeholdtes alligevel

længe efter, at Hvervningen i 1803(-08) var ophørt, formentlig paa Grund af dens nøje Sammenhæng med Copulationseden (se nedenfor). Til Gengæld maatte efter Frdn. 1774 den Udskrevne »ej tage sin Hustru med sig ved Regimentet eller den aarlige Mønstring«, medens Regimentet derimod ydede de Hvervedes Hustruer og Børn Kvarter efter Principet: i en Dobbelt seng enten en Underofficer eller to Gemeene eller et Ægtepar eller tre Børn.

Noget yngre end Frisedlen er den dermed i Forbindelse staaende *Copulations-Eed*, om hvilken Frdn. af 8. Febr. 1724 (Reglement om Tvistigheder imellem Sognepræsterne i Kjøbenhavn og Garnisonspræsterne sammesteds) § 5 forklarede: »De af den Militaire Stand, som staae virkelig under noget Regiment, og ville lade sig copulere, skulle for deres Chef af Compagniet, og Regiments-Auditeuren, aflægge deres Corporlig Eed om, at de ere frie for Egterskab, og skal da samme Eed skrives paa den dennem af Officererne givne Seddel og for Præsten fremvises«.

Væsentlig det samme udsiger Infanteri Reglementet III. Lib. III. Cap. XXX. Art. 2. Endnu i Vinteren 1869—70 fremstaar Underofficerer og Menige for Protokollen; men da det alt i nogen Tid jævnsides med denne Undtagelsesordning og i dens Sted havde været i Brug at stille sædvanlige Forlovere, resolverede Kongen den 15. Marts 1870, at »den saakaldte Copulationsed skal fremtidig ikke fordres aflagt, hvorimod der, naar den Paagjældende selv derom fremsætter Begjæring, skal gives ham Lejlighed til at aflægge denne Ed.« Optegnelsen om dette juramentum coram protocollo ser saaledes ud:

»Copenhagen, den 7tem Septbr. 1748.

Hat der Grenadier Nicolai Christian Heyve v. dHr. Cap. von Diethardts Comp. auf producirte Freyzettel sich mit Sophia Elisabeth Stattnauen zu verheyrathen, den Eyd abgeschworen, dasz er nie sich verlobt, oder copulirt sey.

... v. Rickers. I. H. von Zülów.

eller:

»Kiøbenhavn den 26de October 1816. For Protocollen fremstod Reservegarder af 4de Compagnie Ditlef Christoffer Lamp, som

aflagde Copulations Eed paa Friseddel til at ægte Pigen Mette af Kiøbenhavn, hvorom Attest blev ham meddelt, og han derefter dimitteret.

/ Gyldenfeldt«.

Disse Optegnelser (der i Hærens Arkiv for Kortheds Skyld populært kaldes »Frisedlen«) er paa Grund af deres særlige Fremtræden med kun een eller to Underskrifter i Stedet for de sædvanlige tre ret lette at oplede i Justitsprotokollerne; der er desuden den Fordel ved dem, at hvis man kender den omtrentlige Bryllupsdag og Regimentet, men ikke Kompagniet, kan man hurtigt finde dette af Optegnelsen og saaledes indskrænke Omraadet for Efterforskningen i Stambøgerne.

ARKÆOLOGISK-TOPOGRAFISKE BYGDESTUDIER.

Af VILH. la COUR.

Naar jeg ønsker at knytte nogle Bemærkninger til Hr. Museumsinspektør *Hans Kjær*s Anmeldelse af min Bog »*Sjællands ældste Bygder*« (Fortid og Nutid VII, 104 ff.), er det naturligvis ikke for at drøfte en Kritikers Bedømmelse af mit Arbejde — den maa i enhver Henseende staa for *hans*, som Arbejdet for *min* Regning; men Hr. Kjær giver paa flere Steder en Fremstilling af selve *Studiegrundlaget*, hvis Rigtighed jeg ikke kan anerkende, og den rette Vurdering af dette maa utvivlsomt siges at have principiel Betydning, fordi arkæologisk-topografiske Undersøgelser som de over Sjælland gennemførte meget let kan tænkes udstrakte til andre Dele af Landet. Overalt føler Lokalforskeren sig jo stillet overfor Spørgsmaalet om Bebyggelsens tidligste Udformning, og det er da af afgørende Interesse for ham, at han